

MUHÎT

(المحيط)

Kur'an-ı Kerim'de

Allah'a nisbet edilen isimlerden biri.

Sözlükte "görüp gözetmek, savunup korumak" anlamındaki *havt* (*hîta*, *hıyâta*) kökünün if'âl kalıbından (*ihâta*) türeyen *muhtî* kelimesi "bir şeyin etrafını çeviren, bir şeyi ve bir hususu bütün yönleriyle bilen" demektir. Râgıb el-İsfahânî ihata kavramının iki mânaya geldiğini söyler. Birinci anlam cisimlere yönelik olup, "Filân yeri ihata ettim" örneğinde ve, "Allah her şeyi ihata edendir, her yönüyle koruyandır" âyetinde (en-Nisâ 4/126; Fussilet 41/54) görülür. İkinci anlamı "bilmek"tir. Bir şeyi ilmiyle ihata etmek onun varlığına, cinsine, miktarına, keyfiyetine, meydana getirilmesiyle ne amaçlandığına, kendisinden ne elde edilebileceğine vâkıf olmak demektir. Böyle bir vukuf sadece Allah'a mahsustur (*el-Müfredât*, "hıv" md.).

İhata kavramı Kur'an-ı Kerim'de beş âyette mâzî kalıbında, sekiz âyette muhtî şeklinde Allah'a izâfe edilmiştir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hıv" md.). Fiil kalıbıyla izâfe edilenler "ilâhî kudret ve ilim" mânasına gelmektedir (Taberî, XV, 137; Mâtürîdî, vr. 424*). Muhtî ismiyle Allah'a nisbet edilen ihata kavramlarının çoğunda "ilmiyle kuşatma" anlamına yönelik bir üslûp hâkim olup bir kısmında da "kudret" mânası mevcuttur. Bakara sûresinin, "Allah kâfirleri ihata edendir" meâlindeki âyetinde (2/19) muhtî, kâfirlerin ilâhî kudretin dışına çıkamayacakları ve eninde sonunda yenilgiye uğrayacakları şeklinde yorumlanmıştır (Zeccâc, s. 46-47).

Muhtî kelimesi İbn Hacer'in Kur'an'dan derlediği esmâ-i hüsnâ arasında mevcuttur (*DİA*, XI, 408). Tirmizî ve İbn Mâce'nin listesinde geçmemekle birlikte yine Ebû Hüreyre'den rivayet edilip Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *el-Müstedrek*'inde yer aldığı bildirilen listede bulunmaktadır (Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, vr. 63*; M. Abdür-raûf el-Münâvî, I, 333; krş. Hâkim, I, 64).

Muhtî, Halîmî tarafından Cenâb-ı Hakk'ı acz ve gafletten tenzih açısından zâtî-selbî, ilim ve kudretle ilgisi bakımından zâtî-sübûtî sıfatlar içinde mütalaa edilmiş, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise muhtî kudret sıfatı çerçevesinde ele almıştır. Muhtî doksan dokuz esmâ-i hüsnâdan âlim, habîr, latîf, muhsî ve vâsî isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hıv" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "hıv" md.; *Lisânü'l-Arab*, "hıv" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 39-40; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hıv" md.; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XV, 137; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 46-47; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 40, vr. 424*; Hattâbî, *Şer'ü'd-du'â'* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 102; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân* (nşr. M. Hil-mî M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 195, 198-199; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), I, 63-64; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 169*; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 63*; M. Abdür-raûf el-Münâvî, *et-Teyisîr bi-şerhi'l-Câmi'i'l-ş-şagîr*, Kahire 1286, I, 333; Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *DİA*, XI, 408.

BEKİR TOPALOĞLU

el-MUHÎT

(bk. KİTÂBÜ'İ-MUHÎT).

el-MUHÎT

(المحيط)

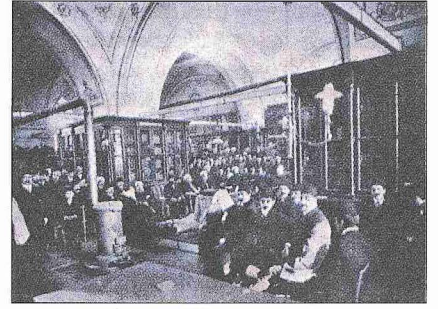
Sâhib b. Abbâd
(ö. 385/995)
tarafından hazırlanan
Arapça sözlük
(bk. SÂHİB b. ABBÂD).

MUHÎTÜ'İ-MAÂRİF

(محيط المعارف)

Türkçe'de ilk kapsamlı
ansiklopedi girişimi.

Başlangıç halinde kalmış bazı ansiklopedi çalışmalarından sonra Türkçe'de modern bir anlayışla hazırlanmaya başlanan genel konulu ilk ansiklopedi girişimidir. Sahibi ve yayımcısı *İkdam*'ı çıkaran Ahmed

Yeni Muhtî'ü'l-maârif Cemiyeti üyelerinin Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki toplantısından bir görünüş

Cevdet, başmuharriri Emrullah Efendi olan eserin "Âsur Nazîr-Habal" maddesine kadar gelen 639 sayfalık I. cildi 1318'de (1900) neşredilmiştir. Emrullah Efendi "Muhtî'ü'l-maârif" terkinini ansiklopedi kelimesine karşılık olarak kullanmıştır.

Eserin neşrinden önceki hazırlık döneminde *İkdam* gazetesinde "Ansiklopedi yahut Muhtî'ü'l-maârif" üst başlığıyla 26 Kasım 1897 – 17 Nisan 1899 tarihleri arasında ellinin üzerinde imzasız makale çıkmıştır. Emrullah Efendi tarafından kaleme alındığı bilinen bu yazıların (Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 471-472) ilkinde (14 Teşrînsânî 1313 / 26 Kasım 1897, nr. 1208) girilen işin mahiyeti anlatılmakta, böyle bir eserin sanat ve ilim dilinin gelişmesine sağlayacağı katkıya işaret edilmektedir. Baş tarafına "maârif-i beşerîye"nin tanım ve sınıflandırılmasına dair uzun bir mukaddimenin konulması tasarlanan ansiklopedide her ilim ve fennin, sanat ve mesleğin tarifi, kısımları yer alacak ve ilimler etraflı şekilde ortaya konulacaktır. Ayrıca *Muhtî'ü'l-maârif*e dahil edilecek "ulûm ve maârif"ten ilim ve fennler kısmının dökümü verilmiş, "vahiy ve nakle müstenid ilimler" ve "ulûm-i akliyye" genel ayırımından sonra 120'den fazla alt başlık sıralanmıştır. Buradaki düşüncelerden bazılarının zaman içinde geliştirildiği görülmektedir. Emrullah Efendi, diğer yazıların birini felsefe ayıraktan sonra "ulûm-i lisâniyye" üzerinde durmuş, Rauf Yektâ Bey "*Muhtî'ü'l-maârif*e İstilahât-ı Müsikiyye" (29 Mayıs 1314 / 10 Haziran 1898, nr. 1405) ve Ali Kemal "*İkdam*'ın Ulûm-i Lisâniyye Muharrir-i Fâzılîna" (4, 25 Temmuz 1314 / 16 Temmuz, 6 Ağustos 1898, nr. 1441, 1462) adlı makaleleri kaleme almış, Said Bey *Tercüme-i Galatâ't*in on altıncı defterine konuyla il-

Yeni Muhtî'ü'l-maârif Cemiyeti Gazetes'i'nin başlığı

